

**ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СПРАВИ
В ПОРЯДКУ ПИСЬМОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Роженко Д. В.

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

З метою визначення сутності підготовчого провадження проаналізовано зміст понять «провадження» та «стадія»; встановлено, що підготовче провадження є стадією адміністративного процесу, на підтвердження чого наведено авторське визначення підготовчого провадження та сформульовано його ознаки; з'ясовано, що підготовче провадження є важливим інститутом, який багато в чому створює умови для здійснення судового розгляду справи в порядку письмового провадження.

Ключові слова: адміністративний процес, підготовче провадження, письмове провадження, провадження, стадія.

Запровадження в Україні адміністративної юстиції та створення системи адміністративних судів відкрило нову сторінку в розвитку вітчизняного судочинства. Були створені всі необхідні умови для забезпечення ефективного захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень шляхом закріплення відповідних норм у Кодексі адміністративного судочинства (КАС) України. Даний кодифікований акт став проявом позитивних надбань української доктрини адміністративного процесу, ввібравши в себе тільки найкращі її здобутки. Окремі провідні положення, які визначають загальні засади здійснення будь-якого виду судочинства, були запозичені з інших галузей процесуального права нашої держави. Проте, поряд із ними у КАС України знайшли свого закріплення деякі нові поняття, категорії та явища, поява яких була обумовлена особливостями розгляду та вирішення справ адміністративної юрисдикції. Одним із таких понять є підготовче провадження, яке до прийняття КАС України у вітчизняному праві взагалі не використовувалось.

Хоча назва даного інституту є достатньо новою для української правової доктрини, проте його зміст давно всім відомий – у такий спосіб автори-упорядники КАС України вирішили назвати підготовку справи до судового розгляду. Однак застосування зазначеного терміну викликало відповідні дискусії серед вітчизняних правників з приводу того, що слід розуміти під «підготовчим провадженням» – чи це провадження у його класичному розумінні чи це все ж таки стадія адміністративного процесу? Для того щоб дати відповідь на поставлене питання, слід, на нашу думку, спочатку з'ясувати сутність таких категорій, як «провадження» та «стадія».

Визначенню змісту понять «провадження» та «стадія» приділяли увагу такі відомі радянські та вітчизняні науковці, як Саліщева Н. Г., Масленніков М. Я., Шергін А. П., Горшенев В. М., Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Бандурка О. М., Тищенко М. М., Бахрах Д. М., Андрейцев В. І., Стефанюк В. С., Голосніченко І. П., Комзюк А. Т., Стахурський М. Ф., Копейчиков В. В., Галунько В. В. та інші. Проте вказані вчені проводили свої дослідження переважно до прийняття КАС України, внаслідок чого питанням, пов'язаним з визначенням поняття та сутності підготовчого провадження, аналізом його значення для розгляду справи в порядку письмового провадження приділялося недостатньо уваги. З огляду на це і вбачається необхідність ґрунтовного дослідження зазначених проблемних положень, що і є метою статті.

На сьогодні в адміністративно-процесуальній науці немає єдиного визначення поняття «провадження». Так, Козлов Ю. М. розглядає провадження як нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій, який забезпечує законний та обов'язковий розгляд і вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета [1, с. 73]. Кіт Х. І., у свою чергу, стверджує, що адміністративним провадженням можна назвати порядок, який охоплює здійснення сукупності послідовних дій, спрямованих на вирішення адміністративних справ [2, с. 113]. Натомість Кузьменко О. В. та Гуржій Т. О. зазначають, що провадження – це якісно однорідна група процесуально-процедурних дій із владної реалізації будь-яких відособлених матеріально-правових норм. Такі дії об'єднуються єдністю кінцевої мети, потребами професійної спеціалізації праці щодо правозастосування, міркуваннями щодо підвищення ефективності правового регулювання [3, с. 130].

Ми повністю погоджуємося з авторами підручника «Адміністративне право України» за ред. Авер'янова В. Б., які підкреслюють, що адміністративне провадження – це єдність послідовно здійснюваних дій і процедур, спрямованих на розгляд і вирішення індивідуальних (адміністративних) справ [4, с. 487]. Адміністративне провадження – це врегульований правом порядок вчинення процесуальних дій, що забезпечує винесення законного та об'єктивного рішення по індивідуальних адміністративних справах, об'єднаних спільністю предмета [5, с. 87].

На нашу думку, найбільш вдало та повно розкрив зміст поняття «провадження» радянський вчений Масленніков М. Я., який зазначав, що провадження представляє собою комплекс взаємопов'язаних, взаємообумовлених процесуальних дій, які: а) створюють визначену сукупність процесуальних правовідносин, які відрізняються предметною характеристикою та зв'язком із відповідними матеріальними правовідносинами; б) викликають потребу встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах [6, с. 12].

Слід наголосити, що окрім відсутності в юридичній літературі єдиного поняття «провадження» серед вчених немає єдності у визначенні його характерних ознак. Так, Горшенев В. М. підкреслює, що провадження – це закріплений у законодавстві порядок процесуальних дій, якому властиві ознаки системності та спеціалізації [7, с. 79]. Авторі-упорядники підручника з цивільного процесу під редакцією Комарова В. В. до ознак провадження відносять стадійність і виникнення його внаслідок про-

цесуальної ініціативи [8, с. 27, 464]. Мартинов А. В., у свою чергу, найважливішою ознакою адміністративного провадження називає наявність визначених адміністративних процедур [9, с. 60].

Безперечно, заслуговує на увагу дослідження Бітова А. І., який виділяє такі ознаки адміністративно-судового провадження: 1) специфічний порядок діяльності адміністративного суду, що забезпечує завершення процесуального циклу розгляду та вирішення певної справи адміністративної юрисдикції; 2) наявність певного кола юридично значимих питань, які повинні бути вирішені саме в такому та ніякому іншому порядку; 3) особливий склад суб'єктів, які мають адміністративно-процесуальну правосуб'єктність, що не характерний для інших видів проваджень; 4) спеціальні процесуальні цілі та завдання, які відрізняються від цілей і завдань, притаманних іншим видам проваджень [10, с. 63].

Таким чином, підводячи підсумок з'ясуванню сутності поняття «провадження», пропонуємо надати авторське визначення даної правової категорії. Так, провадження – це врегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок вчинення уповноваженими суб'єктами послідовних дій із розгляду та вирішення адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета.

Аналізуючи зміст усіх вищенаведених дефініцій, слід зазначити, що ключовою фразою кожної з них є словосполучення «порядок вчинення процесуальних дій». Тобто кожен автор визначає, що провадження за своєю процесуальною природою є складним і багатогранним явищем, яке складається з певної кількості розташованих у встановленому законом порядку дій, частин, реалізація яких і становить саму сутність провадження. Такі відносно відособлені частини в літературі отримали назву стадій.

Необхідно підкреслити, що питання визначення поняття «стадія» в адміністративно-процесуальній науці є менш дискусійним. Це обумовлено перш за все тим, що майже всі дослідники виокремлюють однакові її риси та особливості. Тим не менш вважаємо за необхідне навести думки різних вчених з приводу визначення поняття даної правової категорії та висловити власні міркування.

В літературі значного поширення набуло визначення стадії, сформульоване Бахрахом Д. М., який розуміє під нею таку порівняно самостійну частину провадження, яка поряд з його загальними завданнями має властиві тільки їй завдання, документи та інші особливості [11, с. 324]. У той же час, інші вчені також займались дослідженням сутності поняття «стадія» та розробили власні дефініції Так, Галуцько В. В. стадією провадження називає таку його відносно самостійну частину, що поряд із загальними завданнями провадження має притаманні тільки їй цілі та особливості [12, с. 255]. Битяк Ю. П., Богуцький В. В. та Гаращук В. М. вказують, що процесуальні стадії є важливими органічними елементами, які характеризують структуру кожного з проваджень адміністративного процесу в цілому [13, с. 214].

Необхідно зазначити, що кожне з вищенаведених визначень поняття «стадія» є по-своєму оригінальним і, що найголовніше, відображає сутність даного правового явища. Проте, на нашу думку, найбільш вдалим слід вважати дефініцію, яку було сформульовано Бандуркою О. М. та Тищенком М. М.. На їх думку, процесуальна стадія становить відносно відокремлену, виділену в часі та логічно пов'язану сукупність процесуальних дій, спрямовану на досягнення певної мети та вирішення відповідних

завдань, що функціонально співвідносяться з ними, яка відрізняється власним колом суб'єктів і дістає закріплення у відповідних процесуальних актах [14, с. 20].

Продовжуючи дослідження сутності поняття «стадія», слід, на нашу думку, навести ознаки даної правової категорії. Як вже було зазначено, більшість учених виділяють однакові риси стадій, тому окремо висвітлювати їх думки з цього приводу вважаємо недоречним. Замість цього ми пропонуємо скомпонувати сформульовані науковцями пропозиції та навести наступні загальні ознаки стадії: 1) певна відносна відокремленість у часі. Це пояснюється тим, що декілька стадій не можуть мати місце у процесі одночасно. Вони завжди існують відособлено одна від одної, відділені чітко визначеними законом часовими межами; 2) логічна пов'язаність стадій. Незважаючи на відносну відокремленість, стадії будь-якого провадження розташовуються у певній послідовності таким чином, щоб кожна попередня процесуальна дія змінювалася іншою, змістовно новою, утворюючи в такий спосіб нерозривний ланцюг дій; 3) наявність завдань і мети, властивих лише даній частині провадження. Кожна стадія існує не просто, аби змістовно наповнити провадження, а щоб забезпечити досягнення конкретної чітко визначеної процесуальної мети та поставлених завдань; 4) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на даній стадії відповідні процесуальні дії. Іншими словами, суб'єктний склад учасників окремих стадій провадження різниться. Так, у стадії відкриття провадження в адміністративній справі фігурують лише позивач, який звернувся до суду з позовною заявою, та суддя, який вирішує питання про відкриття провадження у справі, в той час як на стадії судового розгляду перелік учасників збільшується за рахунок відповідача, третіх осіб, свідка, експерта, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника; 5) наявність підсумкового процесуального акту, яким завершується відповідна стадія та вирішується питання про перехід до іншої стадії чи про завершення провадження в цілому. Знову ж таки, вид процесуального документу безпосередньо визначається завданнями конкретної стадії провадження та залежить від того, в якій мірі ці завдання виконані. Так, враховуючи обставини справи, за наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін; змінити постанову суду; скасувати її та прийняти нову постанову суду; скасувати постанову суду та залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі; визнати постанову суду нечинною та закрити провадження у справі.

Отже, пропонуємо визначити стадію як самостійну, відносно відокремлену в часі частину провадження, що представляє собою сукупність логічно пов'язаних процесуальних дій, які вчиняються відповідним колом суб'єктів задля досягнення певної мети та знаходять свого закріплення у відповідних процесуальних актах.

Проаналізувавши зміст і характерні ознаки таких правових категорій, як «провадження» та «стадія», настав час визначити, що ж являє собою підготовче провадження. Так, підготовче провадження відносно відокремлено в часі, оскільки воно займає проміжне положення між відкриттям провадження в адміністративній справі та судовим розглядом. У той же час підготовче провадження логічно пов'язано зі стадією відкриття провадження в адміністративній справі, тому що підготовка справи до судового розгляду здійснюється лише в тому разі, якщо суд відкрив відповідне

провадження. Підготовче провадження має власну мету, якою відповідно до ч. 2 ст. 110 КАС України є вжиття судом заходів для всебічного й об'єктивного розгляду та вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку. У підготовчому провадженні бере участь відповідне коло суб'єктів, а саме, згідно з ч. 2 ст. 111 КАС України, – суддя, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, сторони та інші особи, які беруть участь у справі. Крім того, підготовче провадження завершується прийняттям відповідного процесуального акту, яким може бути одна з наступних ухвал: про залишення позовної заяви без розгляду; про зупинення провадження у справі; про закриття провадження у справі; про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду.

Таким чином, на підставі проведеного нами дослідження, ми можемо зробити висновок, що підготовче провадження – це самостійна стадія адміністративного процесу, яка відносно відокремлена в часі, логічно пов'язана з іншими стадіями, має чітко визначену мету, власний суб'єктний склад і завершується прийняттям підсумкового процесуального акту.

Слід зазначити, що підготовче провадження має величезне значення для судового розгляду адміністративної справи в порядку письмового провадження. Це обумовлюється перш за все тим, що за такої процедури вирішення публічно-правових спорів судові засідання не проводяться, а отже не відбувається класичний судовий розгляд за загальними правилами, визначеними главою 3 розділу III КАС України. Суддя розглядає справу лише на підставі тих матеріалів, які у нього знаходяться. Проте, це все відбувається не настільки просто, як здається на перший погляд, оскільки такі матеріали ще потрібно зібрати. За таких умов у пригоді стає стадія підготовчого провадження. Лише готуючи справу до судового розгляду суддя може чітко встановити: 1) які матеріали вже були подані сторонами; 2) які відомості в них містяться; 3) чи в повній мірі вони висвітлюють обставини спору; 4) чи вказується в них на інші докази, якими особа не володіє, але про місцезнаходження яких їй відомо; 5) причини, за яких сторона не може надати ці докази; 6) чи є потреба у витребуванні не тільки тих доказів, про які просить позивач, а й інших матеріалів; 7) в яких осіб вони знаходяться; 8) на якій правовій підставі ці матеріали знаходяться у даних осіб та як до них потрапили; 9) чи мають вони взагалі права доступу до інформації, яка міститься у вказаних документах тощо.

Як ми бачимо, перелік питань, які слід вирішити під час збору доказів, величезний. У зв'язку з цим постає питання: чи можна їх усі охопити під час судового розгляду справи, особливо якщо він здійснюється в порядку письмового провадження? Звичайно, що ні. Суду це і не потрібно робити, оскільки для цього передбачена така стадія адміністративного процесу, як підготовче провадження. Єдине, що слід зробити в її рамках, – це своєчасно та в повному обсязі зібрати весь можливий доказовий матеріал.

Ми відзначаємо той факт, що дуже складно уявити ситуацію, коли б підготовка справи до судового розгляду не здійснювалася. Це був би просто жах, адже суддя підходив би до вирішення публічно-правового спору, не маючи на руках майже ніяких доказів. Більше того, про таку форму провадження адміністративного судочинства, як письмове провадження, навіть не могло би йти мови. А це означало б лише одне: відсутність ефективного способу вирішення публічно-правових спорів, який

має своєю головною метою оперативність захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Проте, ми маємо цілу главу 2 розділу III КАС України, яка детально регламентує порядок проведення підготовки справи до судового розгляду як за загальними правилами, так і в порядку письмового провадження. У той же час порядок підготовки адміністративної справи до судового розгляду в порядку письмового провадження має свої особливості, які ми будемо надалі аналізувати у наших наступних дослідженнях.

Таким чином, підводячи підсумок, зазначимо, що підготовче провадження є важливою стадією адміністративного процесу. Його значення для розгляду справи в порядку письмового провадження надзвичайне. В першу чергу, це пояснюється тим, що саме на цій стадії суд має можливість повністю зібрати всі необхідні матеріали, на основі яких він пізніше буде вирішувати публічно-правовий спір по суті, у разі необхідності вислухати пояснення сторін, вирішити багато важливих процесуальних питань, пов'язаних з просуванням адміністративної справи. Ми дійшли висновку, що без проведення підготовчого провадження дуже складно в подальшому розглядати справу не тільки в порядку письмового провадження, але й за загальними правилами, та, тим більше, виносити правосудне рішення по ній. Тому можна сміливо говорити про те, що стадія підготовчого провадження за своєю процесуальною значущістю абсолютно нічим не поступається судовому розгляду.

Список літератури:

1. Административное право : учебник / под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. – М. : Юрист, 1999. – 728 с.
2. Кіт Х. І. Поняття підготовчого провадження в адміністративному процесі / Х. І. Кіт // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 110-115.
3. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій ; за ред. О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.
4. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х томах / за ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – Том 1: Загальна частина. – 584 с.
5. Адміністративне право України : навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кисіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кисіль. – К. : Правова єдність. Всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 533 с.
6. Масленников М. Я. Административно-юрисдикционный процесс: сущность и актуальные вопросы правоприменения по делам об административных правонарушениях : монография / М. Я. Масленников. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 209 с.
7. Теория юридического процесса / [В. М. Горшенев, В. Г. Крупин, Ю. И. Мельников и др.]; под ред. В. М. Горшенева. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1985. – 192 с.
8. Гражданский процесс : учебник / под ред. проф. В. В. Комарова. – Харьков : Одиссей, 2001. – 704 с.
9. Мартынов А. В. Административное производство: понятие, содержание и отличие от других форм административно-процессуальной деятельности / А. В. Мартынов // Закон и право. – 2009. – № 11. – С. 57-61.
10. Бітов А. І. До питання про процесуальні риси адміністративно-судового провадження / А. І. Бітов // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 62-63.
11. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник [для вузов] / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
12. Адміністративне право в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : монографія / [В. В. Галуцько та ін.]; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 378 с.
13. Административное право Украины : учебник / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук и др.]; под ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
14. Бандурка А. М., Тищенко Н. М. Административный процесс : учебник / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Харьков : Изд-во НУВД, 2001. – 353 с.

Роженко Д. В. Подготовительное производство и его значение для судебного рассмотрения административного дела в порядке письменного производства / Д. В. Роженко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 92-99.

С целью определения сущности подготовительного производства проанализировано содержание понятий «производство» и «стадия»; установлено, что подготовительное производство является стадией административного процесса, в подтверждение чего приведено авторское понятие подготовительного производства и сформулированы его признаки; определено, что подготовительное производство является важным инструментом, который во многом создает условия для осуществления судебного рассмотрения дела в порядке письменного производства.

Ключевые слова: административный процесс, подготовительное производство, письменное производство, производство, стадия.

PRELIMINARY PROCEEDINGS AND ITS SIGNIFICANCE FOR JUDICIAL CONSIDERATION OF ADMINISTRATIVE CASE IN ORDER OF WRITTEN PROCEEDINGS

Rozhenko D. V.

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

The introduction in Ukraine of administrative justice and the creation of administrative courts opened a new chapter in the development of the domestic proceedings. Were all necessary arrangements to ensure effective protection of the rights and freedoms of natural and legal persons from violations by government entities by consolidating the relevant provisions in the Code of Administrative Procedure (CAP) of Ukraine. This act was codified manifestation of the positive achievements of Ukrainian doctrine of administrative procedure, absorbed in themselves only the best of achievements. Some key provisions that define the general principles of any kind of justice were borrowed from other areas of procedural law of our country. However, along with them in the CAP of Ukraine found their fixing some new concepts, categories and phenomena, whose appearance was due to the peculiarities of consideration and resolution of administrative jurisdiction. One of these concepts is the preliminary proceedings, until the CAP of Ukraine in domestic law was not used at all.

Although the name of this institution is quite new for the Ukrainian legal doctrine, but its contents have long known to all – thus authored by CAP of Ukraine decided to call preparing the case for trial. However, the use of this term has caused debate among relevant national legislators about what is meant by the «preliminary proceedings» – whether it is proceeding in its classical sense or is it still the stage of the administrative process?

The analysis of opinions of various researchers we have concluded that the preliminary proceedings – is an independent stage of the administrative process that is relatively separated in time, logically related to other stages, has a clearly defined objective and a subjective part ends with the adoption of the final procedural intercourse.

Key words: administrative process, preliminary proceedings, written proceedings, proceedings, stage.

Spisok literatury:

1. Administrativnoe pravo : uchebnyk / pod red. Ju. M. Kozlova, L. L. Popova. – M. : Jurist, 1999. – 728 s.
2. Kit H. I. Pobjattja pidgotovchogo provadzhenja v administratyvnomu procesi / H. I. Kit // Bjuleten' Ministerstva justycii' Ukrainy. – 2013. – № 1. – S. 110-115.
3. Kuz'menko O. V. Administratyvno-procesual'ne pravo Ukrainy : pidruchnyk / O. V. Kuz'menko, T. O. Gurzhij ; za red. O. V. Kuz'menko. – K. : Atika, 2007. – 416 s.
4. Aver'janov V. B. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs : pidruch. : u 2-h tomah / za red. V. B. Aver'janova. – K. : Vydavnytvo «Jurydychna dumka», 2004. – Tom 1: Zagal'na chastyna. – 584 s.
5. Administratyvne pravo Ukrainy : navch. posib. / O. I. Ostapenko, Z. R. Kysil', M. V. Kovaliv, R. V. Kysil'. – K. : Pravova jednist'. Vseukrai'ns'ka asociacija vydavciv, 2008. – 533 s.
6. Maslennikov M. Ja. Administrativno-jurisdikcionnyj process: sushhnost' i aktual'nye voprosy pravoprimerenija po delam ob administrativnyh pravonarushenijah : monografija / M. Ja. Maslennikov. – Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1990. – 209 s.
7. Teorija juridicheskogo processa / [V. M. Gorshenev, V. G. Krupin, Ju. I. Mel'nikov i dr.] ; pod red. V. M. Gorsheneva. – Har'kov : Vishha shk. Izd-vo pri Har'k. un-te, 1985. – 192 s.
8. Grazhdanskij process : uchebnyk / pod red. prof. V. V. Komarova. – Har'kov : Odissej, 2001. – 704 s.

Підготовче провадження та його значення для судового розгляду...

9. Martynov A. V. Administrativnoe proizvodstvo: ponjatie, sodержanie i otlichie ot drugih form administrativno-processual'noj dejatel'nosti / A. V. Martynov // Zakon i pravo. – 2009. – № 11. – S. 57-61.
10. Bitov A. I. Do pytannja pro procesual'ni rysy administrativno-sudovogo provadzhenja / A. I. Bitov // Pravove zhyttja suchasnoi' Ukraïny : materialy mizhnar. nauk. konf. prof.-vyklad. skladu (m. Odesa, 20-21 kvitnja 2012 r.). – Odesa : Feniks, 2012. – T. 2. – S. 62-63.
11. Bahrah D. N. Administrativnoe pravo : uchebnik [dlja vuzov] / D. N. Bahrah. – M. : BEK, 1996. – 368 s.
12. Administrativne pravo v suchasnyh umovah (vyklyky pochatku XXI stolittja) : monografija / [V. V. Galun'ko ta in.] ; za zag. red. V. V. Galun'ka. – Herson : VAT «Hersons'ka mis'ka drukarnja», 2010. – 378 s.
13. Administrativnoe pravo Ukrainy : uchebnik / [Ju. P. Bitjak, V. V. Boguckij, V. N. Garashhuk i dr.] ; pod red. Ju. P. Bitjaka. – H. : Pravo, 2003. – 576 s.
14. Bandurka A. M., Tishhenko N. M. Administrativnyj process : uchebnik / A. M. Bandurka, N. M. Tishhenko. – Har'kov : Izd-vo NUVD, 2001. – 353 s.